

Utószó a magyar kiadáshoz

Paul Kearns könyve mindvégig viaskodik azzal a kérdéssel, hogy tekinthető-e önálló sajátosságokkal bíró jognak a művészet szabadsága, vagy „csak” a szólásszabadság egy speciális megnyilvánulási formáját tisztelhetjük a művészi kifejezésekben, amelyek azonban eltérő elbírálást, esetleg többletvédelmet nem élvezhetnek. A művészet (és az azonos elbírálást igénylő irodalom) védelme, mondanunk sem kell, rendkívüli súlyú érvekkel támasztható alá egy modern jogrendszerben; de ezzel együtt is, e védelem soha nem korlátlan. Az angol és az amerikai jogrendszer gazdag a művészet és az irodalom szabadságát érintő esetekben, ezeket a szerző nagy alaposággal dolgozza fel, hasonlóan a strasbourgi emberi jogi bíróság gyakorlatához és egyes kérdések tekintetében más európai országokéhoz; a kötet végére az Olvasó megfogalmazhatja a maga válaszát a fent feltett kérdésre.

Ha abból indulunk ki, hogy a művészet szabadsága számos állam alkotmányában (így a magyarban is) önálló szakaszban szerepel, ez arra utaló jelnek tekinthető, hogy a jogalkotó önálló, a szólásszabadságtól valamelyest elütő jogként is kívánta meghatározni. De az a körülmény, mely szerint a művészet mint társadalmi jelenség számos vonatkozásban érdemes az önálló védelemre és így az alkotmányokban való nevesített megjelenésre, nem feltétlenül jelenti azt is, hogy a művészet szabadsága tágabb, vagy egyáltalán, más minőségű lenne, mint a kétségtelenül önálló, sajátos alapjogi tartalommal bíró véleménynyilvánítás szabadsága.

A művészet élvezete nem pusztán intellektuális szórakozás vagy kellemes időtöltés, hanem jelentősen hozzájárul az egyén szellemi képességeinek, az élet egyes fontos kérdéseiről alkotott nézeteinek fejlődéséhez, ez pedig végeredményben a közösség egészét gazdagítja. Mint Alexander Meiklejohn megjegyzi, „az embereknek azért [is] van szüksége regényekre, drámákra, festményekre és versekre, mert egyszer majd szavazniuk kell.”¹ De hogy a művészet vitathatatlan jelentőségére tekintettel szükséges-e a művészet szabadságának önálló alapjogi elismerése, az más kérdés.

¹ Alexander Meiklejohn: The First Amendment is an Absolute. (1961) *Supreme Court Review*, vol. 1961, 245., 263.

A művészet szabadságának mint alapjognak a teoretikusa azzal a problémával szembesül, hogy ha önálló arcélű védelem elvi megalapozásában kívánna segíteni az alapjog számára, akkor elkerülhetetlenül definiálnia kellene a művészet fogalmát. A jogász számára ez biztosan lehetetlenség, és bármely ezt célzó kísérlet óhatatlanul nehézkes, izzadságszagú, néhol fájoan szorító, máshol kezelhetetlenül laza fogalommeghatározási kísérletekbe torkollik. A művészet ugyanis jóval összetettebb, bizonytalanabb, folyamatosan változó és a társadalmi kontextust nélkülöző jelenség ahhoz, hogy jogi fogalmak béklyójába engedné szorítani magát (szerencsére, tegyük hozzá). Ráadásul bármiféle (jogi vagy nem-jogi) definíció nehezen nélkülözné az esztétikai megítélésre vonatkozó elemet, márpedig mindenképpen kerülendő, hogy jogászok kezébe tegyük a műalkotások esztétikai megítélésére vonatkozó döntést, még ha az csak a művészet–nem-művészet közötti határvonal meghúzására szorítkozna is.² Ahogyan Oliver Wendell Holmes, az amerikai Legfelső Bíróság legendás bírása fogalmazott már a 20. század elején: „veszélyes vállalkozás lenne kizárólag jogi képzettséggel rendelkező emberek számára, hogy képi ábrázolások értékének végső bíráiként tekintsenek magukra, a legszűkebb és legkézenfekvőbb határokon túl.”³ A művészet fogalma a jog szemszögéből tehát bizonytalan. Ha az adott alkotást, irodalmi művet szerzője művészetnek vagy irodalomnak tekinti, akkor jogi értelemben ezt megkérdőjelezni nem lehet. Ha különös, erőteljesebb védettséget adnánk a művészi alkotásoknak a szólásszabadság védelméhez képest, miközben egy jogi eljárásban nemigen tudjuk eldönteni, mi a művészet, akkor gyakorlatilag bármely, a külvilág számára érzékelhető kifejezés „alkotássá” és „művészetté” nyilvánítható lenne (e jellegére vonatkozó külső megkérdőjelezhetőség nélkül), és ily módon immunitásra tarthatna igényt pusztán alkotója döntése alapján, és nem valóban eltérő tartalmi vagy formai sajátosságaira alapozva (mert azok definíció hiányában nem ítélték meg egy jogi eljárásban).

Nagyvonalúan lépünk túl a definiálási nehézségeken, és próbáljuk meg a művészet szabadságának lehetséges tartalmát azonosítani. A jogosultság tartalma két részjogra bontható: sorrendben előbb jön az alkotás (önkifejezés) szabadsága, majd pedig a kész mű nyilvánosság elé tárása (bemutatása, terjesztése).

Ugyanakkor a mű megalkotásának lezárultáig tartó folyamat (a gondolat megszületése, a szükséges anyagok beszerzése, az alkotás folyamata) kifejezett jogi védelemben nem részesíthető. A mű érzékelhető megjelenése előtt alkotója alapjogi védelmet gyakorlati okoknál fogva nem kaphat; a műalkotás elkészítéséhez szükséges alapanyagok, eszközök beszerzése legfeljebb a művész általános cselek-

² Solyom Péter: A művészet szabadsága és az esztétikai ítéletek. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2, 109.

³ Holmes bíró véleménye, *Bleistein v. Donaldson Lithographing Co.*, 188 U.S. 239, 251 (1903).

vési szabadsága által védett, ehhez külön nevesített alapjogi védelem nem is szükséges. A nyilvánosságra hozatal és a terjesztés joga pedig a véleménynyilvánítási szabadság joga által védett, azaz önálló alapjogi jellege a gyakorlatban nem azonosítható. Ennek elvi oka a „művészet” jogi fogalmának meghatározatlansága, a másik pedig, hogy bár az egyes bírósági döntések elismerhetik a művészet kiemelkedő társadalmi fontosságát, a döntést magát a szólásszabadság általános korlátainak figyelembevételével hozzák meg – azok állnak ugyanis rendelkezésre, specifikus „művészsabadság-korlátozó” szabályok és gyakorlat nem létezik!

A művészi kifejezőmód sajátosságai ugyanakkor a véleményszabadság terjedelmét befolyásoló tényezőkként figyelembe vehetők; lényegében Kearns könyve is elsősorban e sajátos véleménynyilvánítási módról szól. A művészi alkotás és az irodalmi mű így egyfajta sajátos véleményként kezelendő, a szólásszabadság egyik megnyilvánulási módjaként jelenik meg, amely ugyanakkor nem lép ki a szólásszabadság mint alapjog keretei közül.

A művészet szabadságának teoretikus megalapozásával bajlódó szakirodalomban változatos követelmények fogalmazódnak meg a jogrendszerrel szemben. Ezek általában két, egymást egyébként nem feltétlenül kizáró elvárás valamelyikébe sorolhatók be:

1. a művészi alkotások kapják meg *legalább azt* az alkotmányos védelmet, amelyet a legerőteljesebben védett közéleti vélemények megkapnak;⁴
2. a jogrendszer ismerje el a művészet és a művészi szabadság fontosságát *saját jogán*, ne a közéleti vélemények egy sajátos kategóriájaként kezelje azt, szabadságának határait pedig sajtószerűsége alapján jelölje ki a jog.⁵

Az elsőt vita nélkül elfogadhatjuk, de ha nem érjük be ennyivel, elgondolkozhatunk a második követelés megalapozottságán is. A gyakorlatban azt tapasztalhatjuk, hogy annak egyes elemei már valósággá váltak: a művészi kifejezőmód sajátosságait (szatíra, fikció stb.) vagy a műalkotások közönség általi recepciójának jelentőségét (a közzététel óta eltelt idő hossza és a mű közönség általi befogadása és megítélése) egyes bírósági döntések felismerték. A művészet egyfajta sajátos módja a véleménynyilvánításnak, és így sajátosságai figyelembe vehetők – ahogy ez történik más sajátos véleménykifejezési mód esetében is –, de a műalkotás jogi megítélése minden esetben a véleményszabadság jogának körén belül marad, így ott kell elvégezni az ütköző jogok, érdekek közötti szükséges mérlegelést, amely alapján a szabadság terjedelme meghatározható. Nem kell emiatt csalódást érez-

⁴ L. pl. Edward J. Eberle: Art as Speech. (2007–2008) 11 *University of Pennsylvania Journal of Law & Social Change* 1., 27–28.

⁵ Marci A. Hamilton: Art Speech. (1996) *Vanderbilt Law Review*, vol. 49, 73., 104–109.; Randall P. Bezanson: *Art and Freedom of Speech*. Urbana–Chicago, University of Illinois Press, 2009. 276–296.; Paul Kearns: *The Legal Concept of Art*. Oxford, Hart, 1998. 40–60.

nünk, mert mindez egyáltalán nem jelenti a művészet jog általi degradálását; éppen ellenkezőleg, a modern szólásszabadságjog szinte ösztönös húzódozása a művészet határvonalainak önálló felfestésétől a művészek, a művek és a közönség számára csak áldásos következményekkel járhat, mert így megkíméltetnek attól, hogy alkotásaik művészi jellegét és minőségét jogászok, a merev, formalizált és a kreatív szabadság mámorát meg nem tapasztaló, a mindenkori dogmák kétségbe vonásának vágyát nem ismerő eljárási szabályok keretei között zajló jogi eljárásokban tegyék mérlegre.

KOLTAY ANDRÁS